

ЖРТВЕНО ПАМЋЕЊЕ ПЈЕСМЕ

Ми знамо судбу – антологија српског пјесничтва о националном страдању у XX вијеку, прир. Ранко Поповић, Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске, Бањалука 2018

Библиотеком „Памјатник”, коју утемељује антологија српског пјесничтва о националном страдању у двадесетом вијеку *Ми знамо судбу* Ранка Поповића, професора Филолошког факултета у Бањалуци, Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске снажно богати своју скромну издавачку дјелатност четвртом путањом: прва је она у чијем средишту се налази часопис *Прилози насјави српског језика и књижевности*; друга која презентује и проблематизује питања српске националне филологије, заснована књигама Милоша Ковачевића *Српски језик између науке и џолијике* и Петра Милосављевића *О обнављању србисјике*; трећа започета хрестоматијом Зоне Мркаљ *Методички цветник*. Од свих наведених дјела, антологија *Ми знамо судбу* обременења је вишеструком важношћу. Узгредно напомињемо да се она и као издавачки подухват, обимом, квалитетом штампе и повезом, издваја у досадашњој продукцији Друштва.

У чему се све огледа значај антологије о којој је ријеч, зашто не рећи и њена изузетност? Неко педантан је скоро избројао да су различита подручја српске књижевности, претежно поезије разумљиво, до сада представљена у преко 250 прегледа, хрестоматија и антологија. Антологија Ранка Поповића *Ми знамо судбу* издваја се међу свим тим књигама зато што сабира пјесничка остварења посвећена националном затирању у можда најстрадалнијем међу свим столећима српског историјског трајања, вијеку „логорске цивилизације” (како га је назвао Добрица Ћосић), у коме смо били изложени прогонима и сеобама, беспримјерним звјерствима, геноциду и, на крају вијека, у освит новог миленијума, разарањима и убијањима која за њихове починиоце, ваљда по први пут у историји ратовања, није подразумијевало скоро никакву опасност (мислимо на бомбардовање Србије и Црне Горе из 1999. године).

Састављајући ову антологију, изузимајући вриједну књигу, знатно скромнијег обима, Раше Перића под насловом *Српска риданица* (објављену 1995. године), Поповић скоро да није имао претходника и могућих узора, јер су раније књиге сличних интенција „засноване на фрагментарном или недопустиво површном приступу”. Књига *Ми знамо судбу* није само један од видова презентовања, систематизовања или вредновања српске поезије, што је углавном смисао књига овакве врсте, она представља непроцјењиво важан допринос општој националној меморијалној култури. Она нужност сјећања претпоставља немару заборављања, који је резултирао колективном амнезијом пред сазнањем да смо страдалнички народ. Најзад, поред књижевног, ширег националног и меморијалног, књига има и просвјетно-педагошки значај. У чему се он огледа? Већ у чињеници да је антологију објавило Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске; затим у иницијалној замисли издавача да ће ова књига испунити свој смисао тек ако се нађе у библиотекама највећег броја основних и средњих школи у Републици Српској и Србији, али и у просвјетним и културним институцијама на читавом подручју српског језика. Истовремено, ваља се надати да ће Поповићева антологија подупријети напоре, који су у зачетку, да се књижевна дјела посвећена националном страдању значајније заступе у настави српског језика и књижевности, од основношколске до универзитетске.

Сасвим на почетку књиге *Ми знамо судбу*, као њен мото, налази се кратак одломак из Андрићевог романа *На Дрини ћуприја*. Врстан познавалац Андрићевог дјела, аутор књиге о приповједачкој умјетности овога писца (*Горка ведрина Исџока – хумор у Андрићевим романима*, Бањалука 2012), Ранко Поповић је зналачки, баш за ову прилику, изабрао овај фрагмент из гласовитог романа. Он садржи Андрићево антрополошко умствовање о распоућености човјекове природе, у којој се смењују стваралачко и рушилачко, најнижи нагони крволоства и подмукле пљачке, као и подвизи самопревазилажења и светачког жртвовања. Све то се, поручује Андрић, опире свеобухватном казивању, „јер онај ко то преживи и сагледа, тај занеми, а мртви ионако не могу да говоре”. На темељу ових сазнања Андрић изводи закључак који припада његовој специфичној филозофији историјских кретања: „То су ствари које се не казују, него заборављају. Јер да се не заборављају, како би се могле понављати?” Ове ријечи назначавају поуздан путоказ за разумијевање Поповићевог антологијског избора и платформе на којој је заснован, због чега их и доноси на привилегованом мјесту у књизи.

Занимљив је Поповићев избор пролошких и епилошких пјесама, јер су оне посвећене поетском сагледавању укупне националне судбине, а на посредан начин и националног страдања (аутори издвојених пјесама су: А. Шантић, Ј. Дучић и Р. П. Ного, те М. Бећковић, М. Данојлић, Љ. Симовић и Ђ. Сладоје). Посебно се издваја пјесма Алексе Шантића

„Ми знамо судбу”, према којој је и насловљена књига. Она је сва прожета косовском завјетном снагом, хришћанском спремношћу на страдање и жртву, али једновремено и здравим животним и националним витализмом. Ако је ова Шантићева пјесма, како каже Поповић, „одавно препозната као сонет српске историје”, онда би завршни дио пјесме „Бегунци” Милована Данојлића, једне од неколико којима је намијењена епилошка улога, могао да се означи као катрен српског историјског претрајавања. Данојлић пјева: „И било би нам добро кад не бисмо лажју / Започињали дан: горак је укус новина. / Даљине нешто знају али неће да кажу. / Путеви су наша једина домовина”.

Ако смо као народ склони заборава, што ваљда никоме не треба посебно доказивати, ова антологија моћно засвједочује да српска књижевност, посебице њена поезија, није у знаку те немани. Огроман је њен памтитељски потенцијал, па и онај који је меморијалног карактера. У том смислу је књижевна ријеч од посебне тежине и важности, живописнија, продорнија, распрострањенија и пријемчивија од других видова текстуалности, на примјер, од оних који припадају жанру историографије. Зато Поповић пише: „Историографски текстови несумњиво могу бити од знатне користи при пропитивању односа књижевних текстова према историји, али у погледу меморијалне вриједности само се у изминим случајевима могу изједначити са књижевноумјетничким.”

„Историјска истина није логична ни универзална, већ догађајна и уникатна, и није непротиврјечна. Догађај узвишеног жртвовања има значење присуства светог и даје смисао историјском времену, постаје истина историјског времена, истина као догађај и дар. Спремност на жртву наравно не значи величање жртвовања као вриједности по себи, јер је вриједност жртве у њеној чистоти и сврси, и управо то даје смисао догађајима”, ријечи су филозофа Богољуба Шијаковића које Поповић цитира у поговору својој антологији. Знатан дио пјесама у овој књизи посвећен је управо светости српских страдалника: светачки смисао жртвовања у подлози је и у исходишту њиховом. Усудили бисмо се рећи да је то најдоминантнији траг у овој књизи и она нит која је чини јединственом цјелином, уз све разлике које су евидентне међу пјесницима, пјесмама, темама, мотивима, крајњим значењима итд. Ево за ову прилику само неколико примјера. У пјесми „Ода вешалима” Милош Црњански у петој строфи пјева: „Та ви сте сваком народу донели / понос, и спас, и радост. / Та к вама су ишли који су хтели / част на свету, и младост”. За Мирка Королију, у пјесми о албанској гологоти, мртви су неумрли, дакле свети, јер су „ослон живима”; Милош Петровић, у пјесми која је споменик напуштеним гробовима, тренутак у којем су они који су вјечни мир нашли у њима назива „светим” и узвишеним” часом; своје „гордо опело” Милутин Бојић држи над „светом водом” у својој знаменитој „Плавој гробници”; за Рашу Перића је сваки крст на српском

војничком гробљу Зејтинлик у Солуну „потпорни стуб небесима”; дјевојке које скачу у Дрину како би сачувале част „небо пољуби”, казује свети владика Николај Велимировић у пјесми „Ђердан од мерџана”.

Обликујући антологију пјесништва о страдању српског народа у двадесетом вијеку, састављач је пјесме груписао у цјелине тематски саображене крупним догађајима и највећим несрећама и погибијама. Наводимо наслове засебних цјелина: „Уочи балканских ратова и балкански ратови (1912–1913)”; „Први свјетски рат (1914–1918)”; „Други свјетски рат 1941–1945)”; „Косово и Метохија од 1945. до данас”; „Распад Југославије и ратови 1991–1995” и „Нато-пакт у рату против Србије 1999.” Одјељци су, разумљиво, неједнаког обима јер је сваки од наведених догађаја у поезији имао другачији одјек. Уврштене пјесме одликује знатна тематска и мотивска разноликост, чак и онда када обрађују идентичан догађај. Готово једнаком увјерљивошћу зраче пјесме чији аутори су савременици поетизованих погибелних догађаја и оне које настају са вишедеценијске временске дистанце. Треба констатовати да су се снажни пјеснички гласови о геноциду које је над српским народом у Јасеновцу починила Независна Држава Хрватска јавили након вишедеценијског временског одмака, а разлоге за то данас више никоме не треба посебно објашњавати. Пјеснике који теми националног сатирања приступају са временске удаљености карактерише изражена историјска свијест и уживљеност у судбину власитог народа. Они само потврђују тезу књижевног историчара Јована Деретића о историчности као једном од најтрајнијих својстава српске књижевности, што је неспоран увид од кога полази Ранко Поповић у својој студији „Српски књижевни мартирологијум”, која је поговор овој антологији. Било у непосредном или накнадном сучавању са преломним и трагичним историјским догађајима, настала су нека од најбољих дјела српске књижевности.

На примјер, у дијелу антологије који садржи пјесме посвећене распаду југословенске државе и ратовима од 1991. до 1995. године посебно мјесто заузима рат у Хрватској и прогон Срба Крајишника, та српска „трагедија без катарзе”, како је Ранко Поповић насловио једну од својих књига, која садржи текстове о књижевним дјелима који тематизују овај догађај. Пјесме посвећене овом тематско-мотивском комплексу готово су одреда обликоване преплетом сеоба и страдања, а њихови аутори, углавном непосредни свјedoци још једног историјског удеса, као према неком заједничком унутрашњем диктату, умјетнички му приступају укрштањем конкретног искуства (виђеног и доживљеног) и историјских реминисценција. Да само овом приликом узмемо двије пјесме за примјер. Прву је написао Милош Кордић 1994. године; посвећена је Великој сеоби (1690) и дата у облику обраћања патријарха Арсенија Чарнојевића; Кордић видовито предвиђа оно што ће се Србима Крајишницима десити годину дана касније. Друга је пјесма Зорана Костића, посвећена исељавању

Срба из Сарајева, у зиму 1996. године, која само својим насловом („Чарнојевић“) ову сеобу историјски контекстуализује и доводи у тијесну везу са оном која је у српској историографији означена као прекретничка и чија је метонимијска замјена постао њен предводник.

Посебна по својим изражајним могућностима, пјесничка ријеч и пјесничко умијеће своју снагу потврђују у сусрету са највећим питањима посвећеним човјеку и његовој судбини. У сусрету са захтјевном тематиком људског страдања, пјесничка ријеч је „најскупља ријеч“! То моћно свједочи овај цвјетник. Он читаоцу нуди изузетан естетски доживљај, снажнији од свих других које књижевност може у нама да иницира. Интензивнији онолико колико је надмоћнији потенцијал трагичког од свих других који мотивишу умјетничко стварање. Владика Николај је записао да је, управо због тога, Шекспир својом умјетношћу знатно изнад комедиографа Молијера, не одричући највишу умјетничку умјешност обојици. Ова књига неизбјежно сневесели свога читаоца, остављајући неизбрисиве урезе туге у његовим осјећањима, појачава интензитет „историјске сјете“, иманентне српском човјеку, како је примјетио Јован Цвијић.

Иако велики зналац српске нововјековне поезије, посебно оне коју временски обухвата ова књига, Ранко Поповић приређивачки скрупулозно, обазривошћу озбиљног и ријетког посвећеника проучавању и представљању књижевности, наглашава да је антологија *Ми знамо судбу* „ипак плод тек једног читалачког искуства и иза ње не може стајати сасвим чврсто приређивачко увјерење да је тема истражена до краја и у свим појединостима“. Изазовној и захтјевној теми националног страдања српска књижевност, посебице поезија, одговорила је умјетнички убједљиво, стваралачки разноврсно и моћно. Она је подједнако увјерљива и када говори и када призива ћутање, које је, као што знамо, најпримјеренија реакција пред загонетком смрти. Као илустративан примјер за наведено може да послужи дистих из пјесме „Мук Јасеновца“ Здравка Миовчића, који гласи: „Зато што не знам да у бездан строфе / Смјестим толико зла и катастрофе“.

Антологија српске поезије о националном страдању у двадесетом вијеку *Ми знамо судбу* Ранка Поповића садржи више од три стотине пјесама и окупља преко стотину педесет аутора. Како овдје није могуће, ни потребно, наводити имена заступљених пјесмописаца и њихових пјесама, поменућемо само нека од најгласовитијих имена српског пјесништва из периода који обухвата ова књига: М. Бећковић, М. Бојић, Д. Васиљев, М. Данојлић, Ј. Дучић, З. Костић, С. Куленовић, Д. Максимовић, Т. Младеновић, М. Ненадић, Ђ. Нешић, Р. П. Ного, В. Јагличић, М. Павловић, С. Пандуровић, В. Петковић Дис, В. Попа, М. Ракић, Ђ. Сладоје, Љ. Симовић, С. Ракитић, М. Црњански, А. Шантић и др. Љубомир Симовић заступљен је са 13 пјесама, Ђорђо Сладоје и Стеван Раичковић

са по 10 пјесама, Десанка Максимовић, Милан Комненић и Зоран Костић са по 9 пјесама, Јован Дучић са 8. Аутор се определио да у пјесничку антологију уврсти и два прозна текста, одломак из Андрићеве *На Дрини ћуприје* и фрагмент из репортаже Пера Слијепчевића под насловом „После пада Скадра”. „Апотеозу” Милоша Црњанског, коју доноси у цјелости, антологичар сматра „високопоетизованим” умјетничким исказом, а иста поетичка својства имају и одломци из текста „На водама албанским” Живојина Девечерског. Поред садржаја, аутор је саставио и азбучни списак пјесника и попис њихових заступљених пјесама, што читаоцу омогућује нарочито драгоцјен увид у антологију и оријентацију у њеном волуминозном обиму (књига има више од 500 страница!).

Ријеч *џамјайник*, по којој је названа новопокренута библиотека Друштва наставника српског језика и књижевности Републике Српске, употребљена је у наслову једне књиге прије више од два вијека. Ријеч је о дјелу Лазара Бојића *Памјайник мужем у славеносербском књижевном славним* (1814). Само неколико година раније Павле Соларић је штампао књижицу *Поминик књижевски* (1810). Иако обје припадају историји књижевности, интенција њихових аутора је истоветна: да се напишу, опишу и од заборава сачувају књиге које су на српском језику до тада штампане. Дакле, обје књиге су споменици, што и јесте дословни превод старинске ријечи *џамјайник*. Не знамо за трајнији споменик од онога који се у језику може подићи, нити да га ико заслужује више од невинно поубијаних или оних који су страдали за вриједности које превазилазе смисао свега појединачног. Антологија Ранка Поповића *Ми знамо судбу*, сабирајући око три стотине таквих језичких споменика, и сама је један монументални споменик подигнут у српској поезији двадесетог вијека. Она је истовремено и дискретни призив на спомен невинно страдалим и на њихов незаборав у колективној свијести српског народа, који је можда управо због злехудог заборава, по инверзивној матрици, као доминантном обиљежју времена у коме живимо, умјесто страдалничким, од својих целата озлоглашен као починитељ злочина.

Др Душко В. ПЕВУЉА
Универзитет у Бањалуци
Филолошки факултет
duskopevulja@gmail.com
dusko.pevulja@flf.unibl.org